

nost pripadala Franji Josipu osobno, a prijetila je opasnost potkopavanja lojalnosti prema državi od suprotstavljenih nacionalnih ideologija. Valja istaknuti i utjecaj političkih stranaka potkraj 19. stoljeća na činovnički aparat. One su nakon 1918. nadomjestile dinastiju i tako je nastala tradicija koja u Austriji traje do danas. W. Heindl misli da je birokracija u dvije stotine godina svoga postojanja neprekidno jačala i stvorila iz Austrije »savršenu činovničku državu«.

Knjiga W. Heindl je svježe, intelektualno poticajno djelo iz kojeg čitateljice i čitatelji mogu crpiti nadahnuća za istraživanje birokracije i promjena društvenih struktura u Hrvatskoj. Ona ujedno ilustrira moguća dostignuća teoretski informirane suvremene historiografije.

Mirjana Gross

RUDOLF HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*,
Školska knjiga, Zagreb, 1992., 648 str.

U opsežnom i raznolikom opusu Rudolfa Horvata knjiga *Hrvatska na mučilištu* zauzima posebno mjesto. Knjiga je prvi put objavljena 1942. godine za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, a sada — poslije pedeset godina — pojavljuje se u neizmijenjenom obliku kao pretisak. U knjizi Rudolf Horvat obrađuje razdoblje hrvatske povijesti od stravanja jugoslavenske države 1918. do sloma te države 1941. godine. Već sam naslov upućuje na sadržaj knjige, namjere i pristup autora u njezinu pripremanju i objavljivanju. To je razdoblje kada je Hrvatska umjesto ravnopravne participacije u višenacionalnoj zajednici iskusila silu kao sredstvo za uspostavu velikosrpske dominacije. Umjesto u zajednicu suradnje i tolerancije Hrvatska je dovedena na mučilište. Autor obrađuje težak politički, gospodarski i kulturni položaj Hrvatske u novom povijesnom okviru. On opisuje strategiju srbijanskog ekspanzionizma i izgrađivanje sveobuhvatnog sustava nasilnoga gušenja hrvatske nacionalne posebnosti. Sadržajno, to je prikaz borbe hrvatske politike protiv velikosrpske hegemonije koja se sve jasnije iskazivala i sve jače učvrćivala u novostvorenoj državi. Neravnopravan položaj Hrvatske u toj državi iskazivao se u svim sferama života, pa za takvo stanje autor daje obilje dokaza. Njegova je osnovna namjera da za težak položaj Hrvatske dade što više argumenata i da što pouzdanije ocrti aktivnost hrvatskih političkih snaga koje su se sučeljavale s velikosrpskim režimom.

Sadržaj knjige *Hrvatska na mučilištu* raspoređen je u dugi niz poglavlja od kojih svako ima posebni naslov. Horvatova knjiga u cjelini daje uvid u tokove političkih zbivanja koja se u prvom redu odnose na Hrvatsku. Pri tome autor nije mogao izbjeći prikazivanje stajališta i političke aktivnosti onih s kojima se hrvatska politika sučeljavala. Ne mogavši zaobići opći jugoslavenski okvir, on se na prilike u ostalim dijelovima zemlje i na političku aktivnost njihovih političara osvrće samo usputno. U središtu njegove pozornosti su neprekidni sudari hrvatskih političara i snaga koje ih slijede s vladajućim velikosrpskim vrhovima vođenima Radikalnom strankom. Autorova posebna pozornost usmjerena je na Stjepana Radića i njegovu političku aktivnost. To je posve razumljivo kada znamo kakva je uloga Stjepana Radića u hrvatskoj politici.

Da bismo mogli valjano procijeniti domete Horvatove knjige, treba dati još nekoliko napomena.

1. Rudolf Horvat je povjesničar koji u trenutku pojave ove knjige ima iza sebe impozantan popis objavljenih radova o temama hrvatske povijesti ranih razdoblja. Međutim, pišući *Hrvatsku na mučilištu* on nastupa ne samo kao povjesničar nego i kao svjedok vremena jer piše o zbivanjima koja je i sam doživio i u kojima je sudjelovao. Unosenje osobnog sudjelovanja u tekst daje knjizi u nekim dijelovima memoarski biljeg, ali i pridonosi dokumentarnosti. Horvat je dva puta bio biran za narodnog zastupnika na listi Hrvatske republikanske seljačke strake. Nalazeći se u vodstvu stranke bio je u neposrednoj blizini Stjepana Radića i tijesno je surađivao s njim. Ipak ga to nije zadržalo da u knjizi uputi Radiću i neke zamjerke za određene političke poteze.

2. Horvat u svoj tekst unosi i mnogo dokumentarne građe koja u vrijeme objavljivanja knjige, a i dugo kasnije, nije bila tako dostupna. Ti su dokumenti logično ukomponirani u tekst i služe kao argumentacija u prikazu pojedinih situacija u kojima se našla Hrvatska u cjelini ili pojedini hrvatski političari u svojoj aktivnosti.

3. Knjiga donosi iznimno mnogo podataka kojima autor nastoji ocrtati položaj Hrvatske u jugoslavenskoj državi između dva rata. Te podatke Horvat donosi redosljedom kojim su se zbivanja događala, pa po tome knjiga dobiva obilježje kronike iz koje saznajemo što se sve događalo u politici, gospodarstvu i kulturi, tko je u tim zbivanjima sudjelovao, s kojih stajališta i s kojim namjerama. Za daljnja znanstvena istraživanja i obrade to ima posebnu važnost jer bez poznavanja osnovne faktografije nema ni valjane historio-grafske obrade. Zato knjiga *Hrvatska na mučilištu* postaje nezaobilazna za istraživače poslije njega, pa ne iznenađuje činjenica da se mnogi povjesničari međuratnog razdoblja služe ovom knjigom i u bilješkama se pozivaju na nju.

4. Knjiga Rudolfa Horvata nastala je neposredno nakon završetka razdoblja koje on obrađuje. Zbog toga on nije uvijek mogao doći do svih podataka relevantnih za obradu i donošenje prihvatljivih povijesnih prosudbi. U knjizi ima mjesta s brzim prelaženjem preko nekih zbivanja za koja očekujemo da će ih autor objasniti ili onih s objašnjenjima koja su kasnija istraživanja odbacila. To je nametnulo potrebu da se bilješkama uz Horvatov nedirnuti tekst dadu dodatna objašnjenja i da se čitatelja upozori na nove radove poslijeratne historiografije koja ta zbivanja obrađuju.

5. Horvatova knjiga nosi biljeg vremena u kojem je nastala i po tome što su na nekim mjestima učinjene očite koncesije ustaškom režimu prenamaglašavanjem uloge ustaške komponente u hrvatskoj politici. Autor na nekoliko mjesta govoreći o priklanjanju hrvatskog naroda dr. Anti Paveliću, koji je kao ustaški poglavnik bio na čelu hrvatske države u vrijeme kada je njegova knjiga objavljena. Tu je Horvat iznevjerio znanstvene kriterije i podlegao pritiscima aktualne politike. Na takva evidentno politizirana mjesta (nalaze se ponajviše u završnom dijelu knjige), upozoreno je u bilješkama.

6. Autor se u knjizi nije služio znanstvenom aparaturom. Uz tekst ne navodi u bilješkama izvore svojih podataka, što knjigu približava znanstvenoj publicistici. Taj nedostatak donekle ublažuje obilno uvrštavanje dokumentarne građe u tekst. Horvatov način izražavanja, izričaj i rečenična konstrukcija omogućuju lako čitanje teksta, što znatno pridonosi njezinoj zanimljivosti.

*

Na kraju valja utvrditi sljedeće:

Iako je poslijeratna historiografija prokrcila nove putove u istraživanju hrvatske povijesti najnovijeg razdoblja, dala nove spoznaje i interpretacije

zasnovane na novoj izvornoj građi, knjiga Rudolfa Horvata *Hrvatska na mučiništu* nije izgubila na svojoj vrijednosti, zanimljivosti i dokumentarnosti. Ona reljefno ocrtava jedno razdoblje u kojem je hrvatska politika vodila žestoku borbu protiv sila koje su nastojale svim sredstvima satrti identitet hrvatskog naroda. Pregledno i dokumentirano podsjećanje na to razdoblje nameće se kao nužnost u ovom trenutku kada je prijeko potrebno revalorizirati povijesni ulazak Hrvatske u jugoslavensku državu i sve one okuke hrvatske politike između dva rata u neprekidnom sukobu s agresivnom velikosrpskom politikom. Horvatova knjiga u tome će nam nesumnjivo pomoći.

Hrvoje Matković

TIBOR CSERES, Krvna osveta u Bačkoj, Hrvatski informativni centar i AGM, Zagreb, 1993., 257 str.

U novoj biblioteci »Crni dossier« izdavači AGM, Hrvatski informativni centar i Turistkomerc objavili su u hrvatskome prijevodu knjigu *Krvna osveta u Bačkoj* (naslov izvornika: *Vérbosszú Bácskában, Magveto Könyvkiado, Budapest, 1991.*) autora Tibora Cseresa.

Postoje (povijesni) događaji koji se, prema Cseresovu mišljenju, ne mogu i ne smiju izbrisati iz sjećanja. Naime, mnoge su teme sve do nedavno bile nepoželjne ili zabranjene. O njima danas moramo govoriti istinito i objektivno.

Sve do pojave Cseresove knjige, do najnovijeg doba, ni mađarska, ni naša javnost nije imala gotovo nikakvih vijesti ni spoznaja o događajima koje je obradio i opisao u knjizi »Krvna osveta u Bačkoj«. Cseres se usredotočio na odnose između mađarskog i srpskog naroda u nedavnoj prošlosti. Ograničio se na područje Bačke u prvoj polovici četrdesetih godina 20. stoljeća, razmatrajući krvave radnje koje su, s jedne strane učinjene u ime mađarske države, a s druge od srpskih partizana.

Postupci prema poraženima i zločini okupatorskih te pobjedničkih snaga u ratnom i poratnom razdoblju na području jugoistočne Europe, široj su javnosti bili nepoznati, a historiografije tih zemalja o tome nisu progovarale. Poslije drugoga svjetskog rata, u ime »socijalističkoga« prijateljstva s Jugoslavijom, u Mađarskoj nije bilo pristojno, štoviše bilo je zabranjeno, sjećati se onoga što se dogodilo u jesen 1944. godine u Bačkoj. Zbog »osjećaja krivice«, i stida, moralo se šutjeti i o novosadskim događajima s kraja 1941. i iz siječnja 1942. godine. Sudbina »neprijatelja« s izostankom zakonitog suđenja, dakle onih ubijenih bez presude, u ime naroda i države, tematika je ove knjige. O ratnim i poratnim vojnim i civilnim žrtvama historiografija, demografija i viktinologija tek trebaju donijeti svoje argumentirane sudove. Pretpostaviti je da oni ni za koga neće biti ugodni. »Znajući da će se krvava prošlost prije ili kasnije ionako morati otkriti, i ispravnije je da u naše ime učinjene podlosti sami otkrijemo«, kaže Cseres. Velika je razlika ubiti protivnika u boju, od ubijanja nenaoružana i bespomoćna čovjeka. Zločin je uvijek bio individualno djelo, a stratezi suvremenih despota pripisivali su ga često cijelim društvenim skupinama, narodima i nacijama.